

Kötelező olvasmány

A Büntetés-végrehajtási nevelés című jegyzetről

A Rendőrtiszti Főiskola és a Rejtjel Kiadó kiadta Módos Tamás *Büntetés-végrehajtási nevelés* című jegyzetét. A kiétel megjelenésének időszerűségét jelzi, hogy az e témában utoljára kiadott főiskolai jegyzet – amely a *Büntetés-végrehajtási pedagógia* címet viselte – 1989-ben jelent meg.

A rendszerváltozást követő években a magyar börtönügy feltételrendszere sokban módosult. Ezek a változások legközvetlenebbül talán a fogvatartottakkal kapcsolatos nevelőmunkát érintették; a nevelők szerepe jelentősen megváltozott. Az európai normák irányába mutató korszerűsítési törekvések a hazai büntetés-végrehajtási nevelés számára újszerű kihívásokat jelentettek, ugyanakkor a szociális támogatórendszer hiánya, a pártfogás és utógondozás megoldatlansága nagyon hátráltatta az új típusú nevelői tevékenységet.

Ezekre a körülményekre is utal a Büntetés-végrehajtási nevelés című jegyzet szerzője, Módos Tamás, a könyvéhez írott előszóban, amelyben leszögezi, hogy a nevelésről alkotott felfogás megváltozása ellenére „*a fogvatartottakkal való bánásmódban, a társadalmi beilleszkedés személyiségbeli feltételeinek kialakításában a nevelésnek, a pedagógiai módszerek alkalmazásának továbbra is jelentős szerep jut*”.

A jegyzet írója a könyvben több helyütt is hangsúlyozza, hogy a nevelőmunka napi gyakorlatának olyan struktúrába kell beilleszkednie, amelynek sok eleme ellentétes a korszerű pedagógiai felfogással. „*Ebben a viszonyban a nevelés elsőrendű feladata mindazoknak a negatívumoknak, hátrányoknak csökkentése, amelyeket a börtön okoz a személyiségben*” – vallja.

A kötet anyaga három nagy fejezetre oszlik. (Célszerűbb lett volna talán ezeknek a „rész” elnevezést adni.) Az első bevezető jellegű, alapfogalmakat tisztáz, a második elvi és módszertani kérdéseket tárgyal, míg a harmadik fejezet a leginkább gyakorlati: alapvetően a nevelési módszerek alkalmazásáról szól. A kiadvány a hivatkozások felsorolásával és irodalomjegyzékkel zárul.

Az I. fejezet első anyagrésze a bűnnel, a bűnelkövetővel, a büntetéssel, illetve a nevelőbüntetéssel kapcsolatos felfogásokat érinti, a következő a kriminálpedagógia kialakulását és jelentősebb képviselőit mutatja be. A kriminálpedagógia tárgyának és hatókörének tárgyalása során a szerző felvázolja az inadaptáció folyamatát s a bűncselekményt közvetlenül megelőző szakasz történéseit. (Fiatalkorú bűn-elkövetők esetében hangsúlyozottan célszerű a kétféle folyamatot értelmezni ahhoz, hogy a tett okait megérthessük.)

A büntetés-végrehajtási nevelés fogalmát Módos Tamás a következőképpen határozza meg Niels Christie nyomán: „*A pedagógiának a kriminálpedagógián keresztül*

közvetített ismeretanyagán alapuló tudatos, tervszerű magatartás- és tevékenységformáló, valamint azzal szerves egységet képező személyiségfejlesztő munka, amely a bűncselekményt elkövető és ezért szabadságelvonással járó büntetésre ítéltre irányul."

A büntetés-végrehajtási nevelés feltételeinek változásáról írva a szerző rövid történeti kitérőt tesz. Érdekes megállapítása szerint ma még nem látható tisztán, hogy a büntetés-végrehajtási tevékenység honi pedagogizálódása mennyiben vezethető vissza politikai okokra, vagy mennyire öntörvényű fejlődés eredménye, esetleg az erősödő társadalmi kívánalmakra adott reakció. Módos utal az 1983-as nevelési koncepcióra, amely az elméleti kérdések megoldásában jelentős előrehaladást jelentett, a rendszerváltozás körüli időszak fejleményeire, továbbá a fogvatartottakkal való foglalkozás, a treatment nemzetközi változásaira is kiténik. A büntetés-végrehajtási nevelés sajátosságai kapcsán – ez már az első fejezet ötödik gondolati egysége – a szerző a büntetés-végrehajtás belső ellentmondásaival, a fizikai környezettel, valamint a büntetés-végrehajtási rezsimekkel foglalkozik.

A büntetés-végrehajtás nevelési rendszere című „alfejezet” a nevelés alapvető tartalmi elemeit, a nevelés személyi, szervezeti feltételeit és az utógondozást tárgyalja. A II. fejezet a nevelés hatásrendszerének, a nevelési folyamat szakaszainak és sajátosságainak ismertetésével kezdődik. Az elítéltek nevelésének tartalmi kérdéseivel kapcsolatosan Módos Tamás megkülönbözteti a nevelés úgynevezett elsődleges, illetve másodlagos tartományát. Az előbbi a fogvatartottak reszocializációs, beilleszkedési esélyeire, az utóbbi művelődési szükségleteik kialakítására vonatkozik. A büntetés-végrehajtási nevelés alapelvei a nevelői tevékenységet meghatározó, irányító, szabályozó (normatív) jellegű általános és lényeges irányelvek, amelyek a nevelés hatékonyságát is megalapozzák. Az alapelvek azokat a legfontosabb célokat és feladatokat jelölik meg, amelyek a társadalom követelményeit tartalmazzák. Ezekkel az alapelvekkel foglalkozik a II. fejezet következő anyagrésze. Hét elvet mutat be a szerző, aki ennél az anyagrésznél jelentős mértékben támaszkodik az európai börtön szabályok és más nemzetközi dokumentumok eszmerendszerére.

A kötet legterjedelmesebb, legkidolgozottabb része a büntetés-végrehajtási nevelés módszertanát tárgyalja. Attól függően, hogy az elítéltekre közvetlenül gyakorolt hatásokon, vagy a fogvatartottak egymásra gyakorolt hatásának befolyásolásán alapulnak, a nevelési módszerek lehetnek közvetlenek (direktek) vagy közvetettek (indirektek).

A direkt nevelési módszerek funkcionális felosztásakor Módos Tamás megkülönbözteti a szokások kialakításának közvetlen módjait (követelés, segítségadás stb.), a magatartási-tevékenységi modellek közvetítésének direkt eljárásait (elbeszélés, személyes példa stb.), továbbá a tudatosítás közvetlen módozatait (előadás, magyarázat stb.). Noha e módszertani formák mindegyikéről viszonylag részletesen ír, hangsúlyos szerepet kapnak nála az ellenőrzés kérdései, továbbá az ösztönzés alapformái: az elismerés, elmarasztalás, jutalmazás és büntetés.

Az indirekt nevelési módszereket ugyanúgy feladataik, a magatartás vezérlésében betöltött szerepük szerint csoportosítja a jegyzet írója. (Lásd a szokások kialakításának, a magatartási és tevékenységi modellek közvetítésének, továbbá a tudatosítás közvetett módjait.) A közvetett hatásrendszer különösen a társas kapcsolatok kialakításában, szabályozásában játszik szerepet. Itt olvashatunk például az öntevékeny szervezetek prob-

lémaköréről. (Ennek a témának a Büntetés-végrehajtási pedagógia című jegyzet egy egész fejezetet szentelt.)

Mint ahogy Módos Tamás rámutat, a nevelési folyamat megszervezésekor mindkét módszercsoport rendszeres alkalmazása szükséges, mivel ezek egymás kiegészítői, s csak kiegyensúlyozott együtt-tesük alkot ténylegesen formáló nevelési hatásrendszert.

A könyv III. fejezetének első, legnagyobb egysége a nevelési folyamatba ágyazva mutatja be a nevelési módszerek alkalmazását. A szerző ebben az anyagrészen a befogadást, az elítélt megismerését, az egyéni nevelési tervet, illetve a nevelési program végrehajtását elemzi. Módos Tamás szerint: *„A gyakorlati nevelőmunka, amely a szabadságvesztés-büntetés időtartama alatt a büntetés-végrehajtási intézetekben folyik, sajátos, sok – esetenként gátló – tényező által befolyásolt pedagógiai tevékenység... Tevékenységi köre kiterjed az elítéltekkel való egyéni foglalkozástól a feltételrendszer pedagógiai szempontú befolyásolásáig”*.

A nevelési program végrehajtásáról írva a szerző érinti a differenciálás, az erkölcsi befolyásolás (ezen belül a pozitív menedzselés) kérdését, a bánásmóddal, az értelmi fejlesztéssel (oktatás, képzés stb.) és a nevelői foglalkozásokkal kapcsolatos ismereteket, végül röviden kitér a kérelmek, panaszok, jogorvoslati lehetőségek, továbbá a szabadulásra felkészítés témakörére. A különböző fogvatartotti kategóriák, csoportok vezetésében az egyéni képességekhez, szükségletekhez igazított pedagógiai eljárások javítják a tevékenység eredményességét. Vannak azonban olyan speciális csoportok, amelyek jellemzői alapvetően, lényegesen eltérnek a többi fogvatartotti kategóriától. Módos Tamás a következő elítéltkategóriákat tárgyalja: fiatalkorú elítéltek, női elítéltek, gyógyító-nevelő csoportba utaltak, átmeneti csoportba helyezettek, illetve idegen állampolgárságúak.

A III. fejezet utolsó anyagrésze A büntetés-végrehajtási nevelés hatékonysága címet viseli. A szerző a nemzetközi irodalomra támaszkodva bemutatja a mérhetőség korlátait, s rámutat arra, hogy a szabadságvesztés végrehajtása során a fogvatartottat választásai, cselekedetei alapján ismerheti meg a nevelő.

A jegyzet a szabadságvesztés-büntetés korszerű felfogását tükrözi. (*„Elvárás, hogy a szabadságvesztés-büntetés ne károsítsa az egyén személyiségbeli értékeit, s amennyiben ez lehetséges, az öntevékenység, az önképzés, a munkavégzés lehetőségeinek biztosításával, a családi-társadalmi kapcsolatok támogatásával keltse fel felelősségérzetét saját jövőbeni sorsának alakulása iránt.”*) Ugyanígy korszerű pedagógiai, nevelési és büntetés-végrehajtási felfogást közvetít – a legfontosabb hazai szakirodalom feldolgozása révén.

A könyv szerzője a büntetés-végrehajtási nevelést nem tekinti önálló diszciplínának. Felfogása szerint a büntetés-végrehajtási nevelés ismeretanyaga az általános pedagógia alapjaira épül, a felnőttnevelés, a zárt intézet hatásrendszere, az elítéltek sajátos személyiségbeli és szociológiai jellemzőinek figyelembevételével. Ennek megfelelően a büntetés-végrehajtási nevelés sajátosságaihoz mindig a pedagógia felől közelít.

A büntetés-végrehajtási nevelés című jegyzetet nem az elméleti kérdések túlsúlyozása jellemzi. (Ez egy főiskolai jegyzet esetében érinthető.) Módos Tamás a legfontosabb nevelésméleti tételeket a gyakorlat oldaláról is megközelítve dolgozza fel. A büntetés-végrehajtási nevelés ismeretanyagába beépítette a nemzetközi

normákkal kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat. A konkrét pedagógiai ismereteken túl a feltételrendszer, a környezetet, a fogvatartottak személyiségbeli és szociális jellemzőit is bemutatja – felhasználva több évtizedes gyakorlati tapasztalatait.

A feldolgozott részek arányosak, ugyanakkor a szerző a hozzá közelebb álló tudás-területeket természetesen jobban kidolgozta. (A büntetés-végrehajtás külső kapcsolatrendszeréből, a nevelés szociális munka jellegéből adódó ismeretek egy későbbi kiadásban jó lenne, ha nagyobb teret kapnának.) A könyv felépítése logikus, nyelvezete egyszerű, világos: könnyen tanulható. Néhány táblázat és ábra szemléletesebbé tenné az amúgy jól tagolt szöveget.

Módos Tamás elsősorban főiskolai hallgatóknak szánta könyvét. A Büntetés-végrehajtási nevelés című jegyzet remélhetően nemcsak kötelező olvasmányként szerepel majd a hazai büntetés-végrehajtási szakirodalom elképzelt könyvespolcán.

Deák Ferenc